

CSAPÓ IDA

A MINDENSÉGET RÁZKÓDTATÓ ÓHAJTÁS

Szent Iván éjszakájáról
Molnár V. József néprajzkutatóval

Zalaegerszegen a Kézműves Házban júniusban Molnár V. József néprajzkutató somogyi kanászoktól tanult módon építette meg a tűz sátra-házát, s A tűz mágiája címmel tartotta meg a Tükör Társaság rendezvényén sok-sok érdekeséget, sajátos szemléletet felvonultató előadását.

- Szent Iván éjszakájának gyönyörű szép neve van Zobor vidékén, a Nyitra mentén Felvidéken. Virágos Szent János ünnepe - mondta. - Délvidéken Szeged környékén meg úgy Bácska jórészéten is Búzavágó Szent Jánosnak

hívják, mert ott előbb kezdődött meg az aratás, mint az ország más részén. Az, hogy Ivánnak mondjuk Keresztelő Szent Jánost, az bizonyosan a bizánci befolyásra vezethető vissza. Az emberben is legmagasabb fokon uralkodó égi fényt idézte meg a napfordulati tűz ezen a szentséges éjszakán.

- Mi köze van az ilyenkor fellobogó tűznek Keresztelő Szent Jánoshoz?

-Az Újszövetségből tudjuk, hogy aki közénk született, azt tűzzel keresztelik. Ezt éppen Szent János mondja el, amikor összetévesztették az általa keresztelt emberek, az ő tanítványai a mindenki szívében, lelkében már várt, nagy ígérettel, Jézussal. Ekkor mondta ő magáról: "Én csak vízzel kereszteltek. Aki utánam jön, az majd tűzzel fog keresztelni, a Szent Lélek erejével." És nálunk az ünnepi tüzek bizony keresztelők voltak. A keresztelés nem más, mint az eredendően bennünk lévő káoszban a rendcsinálás, és ennek legfontosabb szakrális eszköze a tűz. Szent Jánosról ugyan csak az Újszövetségben olvashatjuk, hogy ő a sötétségben világító fáklya. Ő az, aki előrejelzi majd az égi tüzet, amelyik a megszemélyesült, személyessé vált nap, Jézus. A Szent Iván éji tüzet nem aznap este szokták meggyújtani, hanem annak a vigíliáján, az előestéjén. Ennek okát pedig az adja, hogy a középkorban a nap nem akkor kezdődött, amikor fölkel a Nap, hanem amikor lenyugodott. Innen ered az a szokás is, hogy valakit névnapjára annak előestéjén köszöntünk.

- Hogyan kötődik ez az őszi ünnep a téli napfordulóhoz?

*- Az esztendő-körös változásban a téli és a nyári napfordulat a két legjelentősebb. Keresztelő Szent János azt mondja az idevonatkozó helyen: "Aki utánam jön, az növekedni fog." Jézus a téli napfordulón születik, és attól kezdve a nappalok folytonosan növekszenek.. **Nekem pedig kisebb-nem kell** - mondja Keresztelő Szent János, hiszen innentől kezdve az ő ideje egyre kevesebb lesz, mert rövidülnek az éjszakák. Valamikor a Szent-Iván éji tűz a templom előtt égett, de aztán kikerült a határba, ahogy az egyház kezdett egyre inkább ideologikus lenni, politikussá válni, és igyekezett a saját intézményesült hatalmát védeni.*

- Hányféle tüzet raktak régen?

- Sokfélét, bár Szent Iván ünnepén is hallottam a rádióban, hogy a saját néprajzosaink is nagyon egyszerűen elintézik ezt a mágikus éjszakát annyival: általános európai szokás volt ilyenkor tüzet gyújtani. Annyit tesznek még hozzá, hogy a tűz szentséges volt, és csak búzaszalmatűz lehetett. Az analógiás gondolkodásban a búza megidézi a Napot, a nap megidézi Jézust. A búza-szalmára gyógyító füveket szórtak, mentát mindenképp... Ezt a tüzet illő lélekkel egyenként ugrották át a legkisebb gyerektől addig a vénemberig, aki még képes volt még erre. Az óhajítás az volt, hogy a Jé-

SZENTT IVÁN ÉJÉRŐL

zust idéző szalma-fűz tartsa távol az ember lelkétől, a falutól a rontást, a rosszat, mindenféle nyavalyát és betegséget. Ezt a szalmatüzet rendszerint keresztútnál gyújtották meg, ahol egyébként is ott volt a feszület az örökmécsessel a rontás helyén. A másik fajta tüzet olyan helyen rakták, ahol átokhely volt. Minden faluban régen ismertek ilyen. Ezek az átokhelyek léteznek a mai civil életben is! Például az utak rendszerénél. Ott van Körmend előtt a halál-keresztveződés, ahol körjárat van már hála istennek. Hihetetlenül jól átlátható útszakasz, és hiába írtak ki óriási feliratokat, raktak ki stop-táblákat, mégis rengeteg baj történt. Valamikor az ilyen helyre feszület került. Mert egyedül a keresztre feszített, az értünk szenvedett és kiszenvedett Jézus volt alkalmas arra, hogy föloldja az átkot. Régen ezeken a helyeken elpusztult a jószág, az asszony halva szülte itt a gyereket... Ezt az átokhelyi tüzet már fából gyújtották, és égő paraszával körbejárták háromszor énekelve, imádságosan a határt. De raktak tüzet az erdőszélén, dombtetőn is fából. Az onnan hozott égő faágat a belső kertbe és a határban lévő földjük közepébe szúrták, hogy az ilyenkor elvarázsolt teljhatalmú Nap ereje mentse meg a kertet, a szántóföldet a kártevőtől. Aztán mindenütt szokás volt az országban, hogy ki-ki a kapuja elé, de inkább a belső telkére rakott tűzre rászórt mindenféle limlomot, csontot, rongyot, bőrdarabot. Ennek bűzös füstjével zavarták el azt az ólálkodó rosszat, ami ilyenkor az ember közelébe, az ember lelke fészkébe is beleköltözött. Létezett olyan tűz is, amit állítólag négyszögre raktak máglyaként kint a határban. Gyönyörű szép énekünkben több változatban is megmaradt az, hogy egyik oldalán ültek a szép öreg emberek, másik oldalán a szép öreg-asszonyok, harmadikon a szép fiatal legények, negyediken meg a szép fiatal leányok. Gyönyörű szép rendszere működött a világnak: a mindenséget modellezték a négyszögre rakott tűzzel. Ezt a tüzet párosával ugrották át.

- A mai ember ezt a tűzgrási szokást ismeri leginkább.

-Annak a gyönyörűségnek, ami megmaradt, ami rendezte népünk életét, párja nincs. A két háború között még tudták a néprajzkutatók, hogy az a fajta népi műveltség, ami jelen van itt a Kárpát-medencében, sehol nem létezik Európában, se Nyugaton, se a Balkánon. A legösszetettebb szertartásrend bizonyíthatóan a Kárpát-medencében a magyarság okán maradt fenn. Közelébe nem jön afrikai vagy óceániai törzsi közösségekben megmaradt szertartásrend a miénkhez. Ennek nyugodtan után lehet járni. Hogy csak egy, idekötődő példát említek. Talán sokan tudják, hogy valamikor az Advent éppen olyan hathetes böjt volt, mint amilyen megelőzi a Húsvétot. De ennek a böjtnek a kezdete nem a karácsonyt megelőző hatodik vasárnap visszafelé, hanem Szent Márton névünnepe volt november 11-én a Nyílas jegy territóriumára idején. Ekkor Szent Márton erejével a lányok férjet, urat varázsoltak maguknak - férfi, lány sohasem varázsolt magánaki. Ebből az időszakból a göcseji népszokás a legszebb. Ha öreg néniket megkérdezzük, valamennyi esküszik arra, hogy az ő adventi varázslása adta urául azt, akit egy életre kapott férjnek.

- Miben állt a göcseji rítus?

- Csodálatos volt olyannyira, hogy nem lehet párját lelteni sehol. A lány fogott egy olyan kenyérdagasztó teknőt, amit már nem használtak. Ez a teknő méhszerepű volt, benne a kenyér nem volt más, mint Jézus. Minden kenyérsütéssel egyértelműen Jézust játszották el; ez az egyik legösszetettebb rítusunk volt! Mindig este kezdte el öreganyánk a dagasztást, és látni kellett volna, hogy várta a család, főleg mi, kicsi gyerekek, hogy készítse már elő a kenyérhez a teknőt. Olyan szertartásos volt minden mozdulata, hogy csudai nem a protokollt akarta. Az alapartikulációt nyilvánította ki, a szeretetet, ami mindig rendben valósul meg, és ez hiányzik a mai világban. Az éjszaka méhe hordta ki a kenyeret ami abban a teknőben, abban a méhben dagasztódott. És a kész kenyeret akkor szedte ki a kemencéből öreganyám, amikor kelt föl a Nap, s minden kenyérben misztikus módon jelen volt Jézus. Ha egy darabkája leesett, föl kellett vennünk, meg kellett csókolnunk. A kenyér szentség volt. Nehogy azt higgyük, ezek lökött babonák voltak, de jó, hogy elfelejtettük! Minden asszony teknő: a születés teknője. Egyértelműen analógiás összefüggés van a kettő között. A göcseji szokásban ekkor történt az, amin a mai kellőképpen agyamosott emberek hangosan röhögnek. Mert a lány a valamikor kenyérdagasztó teknőt teletette trágyával. Mert minden asszony trágya, a szónak igazi értelmében. A trágya minden élet alapja, ágya. Régen a házasságban két fél arra esküdött össze, hogy trágyájává váljon az új életnek. Áldozat legyen, táplálója a gye-

reknek, amelyik tovább viszi az életet. Ezt nem kell kitalálni, ez benne van a mi esküvői rítusrendszerünkben. Teknő vagyok és trágyává akarok válni, áldozattá. Ahogy az esztendő körének, úgy a napnak is megvan a tizenkettes ritmusa. Egy napon belül az ádvent időszaka tíztől tizenkét óráig tartott, ez volt a varázslás ideje. Az esztendő köre adventjén, a nap adventjén tíz óra után a göcseji lány dagasztó teknőbe szedett trágyával kiment a kertbe, abba a kertbe, ami a beavatott lány gondja volt. Nem az utca közepébe vitte a teknőt, hanem hátra a kertbe, ami ő maga. És felállt ennek a trágya-halomnak a tetejére. Először kelet felé fordult és elkezdett énekelni. Ének volt ez, pedig csak azt mondta: Keletű jiiiis. . . . a régi lányok nagyon akartak tucatnyi gyerekeknek az anyja lenni. Egyetlen egy szentséges vágyakozás volt bennük, hogy asszonyok lehessenek. Ez a vágyakozás hangzott el akkor. Nyugatrú jiiiis. . . . - énekelte tovább, aztán meg: Alúru jiiiis. Fölúru jiiiis gyűjjenek a kiiiérők. Az elhangzó gyönyörű kívánságban a világmindenség egyetlen óhajjássá vált abban a leányzóban: kérőt varázsló óhajjássá. Fönt megszűnt a pislogása a csillagoknak, a deszka nem repedt tovább, a kutya nem ugatott, a disznó nem rendetlenkedett az ólban - nagy csönd lett. Nem attól, hogy hangosan mondta a lány. Hanem attól, hogy egyetlen egy hitmondatta ezt vele. A régi embernek nem hiedelme volt, hanem teljes hite. Amit nem kellett korigálni zsinatról zsinatra és kongresszusról kongresszusra. Egész hite volt, mert azt használta, amit ajándékba kapott. Az ős tényt, az ős artikulációt. Ezen a szentséges éjszakán ádvent kapujában Szent Márton ereje okán - aki közvetítő volt ebben a szentséges óhajjásban - a lány másnapra megáldotta, ki lesz az ura. Természetesen előtte egész nap böjtölt, és megvolt a sajátos imádságrendje. A lelkét rendezte ahhoz, hogy ez a varázslás az esztendő körének és a napnak a megfelelő időszakában teljes legyen.

- A regölés szokása hogyan kapcsolódik Szent Iván éjszakájához?

- A Bakban amikor megszületik a fény, rögtön elkezdődött a regős játék. A Dunántúlon a legtellesebb regős játékok Vasban és Zalában, meg Veszprémnek a csücskében maradtak fenn. Nemrég Salomváron vettem föl egy gyönyörű szép regős éneket egy öreg bácsitól, akit Gál Sándornak hívnak. Döbbenetes, mit tud ez a kilencven esztendő ember Zala kincseiből, aranyából. A regős ének egyik szerepe szerint összevarázsolta a párokat. A Nyilasban valaki magának lányként férfit, magadót óhajtott, aztán amikor megszületett a Nap, és az emberben is megszemélyesült, akkor a regölés erejével összevarrták a párt. A Szent Iván éji ének hosszú volt, és a Tűznek az áldó erejével végképp összeköötték a párt: A Bakkal éppen átellenben, a téli napfordulattal éppen szemben a nyári napfordulatkor megáldotta őket a Földre varázsló tűz. Arra ugyan áttételes adataink vannak csak a nagy emlékezetből, de erős a sejtésünk, hogy régen össze is feküdt a pár a Szent Iván éji tűznél. Amikor elaludt a tűz, hajnalban mielőtt a nap fölkelne volna a mindenség templomában, annak is a kellős közepében - mert hiszen a Tűz azt jelölte ki - megvolt az első összebörülésük. Jó lenne ezeket a szokásokat tiszteletben tartani, mert hihetetlen fontosak. Természetesen ebből ma semmi sem lenne, mert artikulálatlanná vált az életünk, rendszertelenné és szórttá.

- Miért tett zöld akácágot a Zalaegerszegen felállított kicsi pásztortűzre?

- Nem minden tűzre, de az ünnepekre raktak valami zöldet, valószínűleg azért, mert valamikor amikor katartikusan meg kellett, hogy rázkódjék az ember a nyári napfordulaton, akkor élő embert, még hozzá nőt áldoztak. Ha valaki ismeri a Zobor-vidéki Szent Iván éji éneket, abban könnyörögnek az éneklők, hogy nagyon ne égesse meg a tűz azt, akinek a nevét odaéneklék. Az egykori ember-áldozatot váltotta fel a növényi áldozat. A mi nyelvünkben természetes, hogy a nő és a növény azonos. Minden kozmikus változás idején a Mindenség esztendő körös rendjében az ember lelke szétesőben van, rendtelenné válik. A nyári napfordulatkor a legmagasabb pontján áll a Nap, és bennünk is, de ettől kezdve lefele halad. Ez óriás változás. Ez megrázza a füvet, a kukacot, a fát, a felhőt, minden földi létezőt. Engem is. Hogy ezt ép ésszel kibírjam, ehhez kell a szakramentum: hogy eljártsszam, amit ilyenkor el kell játszani. És nem a porosz iskola kitalálta, ember kreálta valamiről van szó, hanem a belénk oltott ősképről, ami alapartikulációként velünk született. Azért volt az embernek biztonsága, mert ezt nem szimpóziium izzadta ki, hanem a veleszületett ősképet használta valamennyi emberi lény. Valóság volt az alaptörvény, hogy miképpen a menyben, azonképpen itt a földön is.